

- Práger László: Magyarország nyitottságáról. (Előadás a XI. magyar-amerikai közgazdász-találkozón. Bloomington, USA. 1987. okt.)
- Práger László: További adalékok a nyitottsághoz. *Közgazdasági Szemle*. 1988. 5. sz.
- Práger László: A KGST-től az unióig. *Gondolatok a harmonizáció történelmi útjáról*. *Népszabadság*. 1998. március 30.
- Práger László: A nyolcvanas évek kiterjesztett nyitottságelmélete és napjaink magyarországi reálfolyamatai. *Közgazdasági Szemle*, 1998. november.
- Práger László: Gondolatok EU-integrációs felkészültségünkről. *Európai Tükör*, 1998. november.
- Práger László: *Integration Trends of the Last Decade, in Society and Economy* 1999/3. pp. 253–274.
- Práger László: A mesterséges leválasztástól az uniós tagság kapujáig: Magyarország újraintegrálódása a fejlett Európához. *Magyar Nemzet*, 1999. november 11.
- Práger László: Nyitás a globalizált világ felé (az EU 2000. márciusi lisszaboni döntései után). *Európai Tükör*, 2000. 4. szám 33–46. oldal.
- Práger László: Európából a bővülő Európába, *Aula Kiadó* 2000, Budapest
- Práger László: A magyar nemzeti (gazdasági) fejlődés az EU-csatlakozás és a globalizált világ kereteiben a XXI. század elején. (Utak a konszenzusig és a konszenzustól a kohézióig.) *Európai Tükör*, 2001/6.
- Práger László: Mi a kérdés a népszavazás után? *Heti Válasz*, 2003. május 16.
- Práger László: *A világ (gazdaság) és Magyarország a XXI. század elején*. *Unió Kiadó*, Budapest, 2003.
- Práger László: *A magyar nemzeti fejlődés útja*. (Készült a XXI. Század Intézet pályázata keretében.) *Kézirat*, Budapest, 2004.
- Práger László: *A vén Európa és a nemzeti fejlődés*. *Heti Válasz*, 2004. március 5.
- Rostoványi Zsolt: *Kulturális robbanás a világban*, *Népszabadság*, 2000. június 3., 23., 27. oldal.
- Sachs, J. and A. Wagner (1996), „Achieving Rapid Growth in the Transition Economies of Central Europe”, *Harvard Institute for International Development*, Cambridge.
- Simai Mihály: *Külföldi tőkebefektetések és a nemzeti innovációs-termelési rendszerek*. In: *A működő tőke kivitele és a technikai fejlődés a XXI. század küszöbén*. Oktatási Minisztérium, Budapest, 2000. 7–49. oldal.
- Soros György: *A vesztesek reményei*. *Népszabadság*, 2000. július 15.
- Szabó-Pelsőczy Miklós: *Globalizáció és EU-csatlakozás*. (Közreműködött Báger Gusztáv.) *A Miniszterelnöki Hivatal integrációs stratégiai munkacsoportjának készített tanulmány*, Budapest, 1999.
- Szentes Tamás: *Világgazdaságtan. Elméleti és módszertani alapok*. *Aula Kiadó*, Budapest, 1999.
- Török Ádám: *Verseny a versenyképességért? (Bevezetés a mikroszféra-kezelés gazdaságpolitikájába az Európai Unióban és Magyarországon)*. *Miniszterelnöki Hivatal integrációs stratégiai munkacsoport kiadása*, Budapest, 1999.
- Vizi E. Szilveszter: *Információ + tudás = hatalom*. *Magyar Nemzet*, 2000. május 20., 7. oldal.
- W. Wallace: *Nyugat-Európa átalakulása*, London, Pinter 1990.

LAKNER ZOLTÁN

A magyar pártok és az Európai Unió. Az EU mint belpolitikai kérdés 1990–2004 között

Tanulmányomban belpolitikai szempontok alapján kívánom vizsgálni a magyar pártoknak az Európai Unióval kapcsolatos álláspontját. Azt elemzem, hogy az EU-hoz való viszony, elsősorban a csatlakozás körülményeinek vitatása mikor kezdődött és milyen célt szolgált.

Feltételezésem szerint az unióról szóló – a médiában megjelenő, de igazán mélyen csak kevés alkalommal elemzett – viták, amelyeket a releváns pártok¹ folytatnak egymással sohasem a csatlakozás fontosságáról, vagy annak pozitív vagy negatív voltáról szóltak. Egyrészt, a csatlakozási körülmények értelmezése volt napirenden, magában foglalva annak a – megítélésem szerint igen kései – *politikai* megjelenítését, hogy vajon az egyes társadalmi csoportok számára milyen hatások prognosztizálhatók az adott csatlakozási és politikai-gazdasági feltételek mellett. Másrészt és mindenekelőtt, az egyes politikai erők a csatlakozás kritikus vagy kritikátlan, hangosabb vagy halkabb támogatásával rövidebb-hosszabb távú szavazatszerzési célokat is követtek, amelyek jól nyomon követhetők.

Úgy is fogalmazhatnánk: a csatlakozással kapcsolatos nemzeti konszenzus sohasem szűnt meg a releváns pártok között, ám idővel – körülbelül 2002 őszétől – Magyarország uniós jövője belpolitikai vitatémává vált. Ez a tény nem gátolta a csatlakozási folyamat sikeres lezárását, sőt inkább túlságosan sok idő telt el, amíg a mindennapi politika és a hétköznapi élet szintjén ez a téma megjelent. Az már más kérdés, hogy a megjelenés *módja*,

a viták *célja* alapján beszélhetünk-e a magyar politikai élethez való minőségi hozzájárulásról.

AZ EGYETÉRTÉS KORA

A pártok magatartása

1989–90-től egészen 2002 őszéig a releváns pártok álláspontja között alig volt kimutatható bármiféle lényeges eltérés az uniós csatlakozás kérdését vagy annak valamilyen körülményét, feltételét illetően. Ez különösen az 1998 utáni időszak vonatkozásában lehet meglepő, hiszen az akkor zajló csatlakozási tárgyalások alapvetően meghatározták Magyarország későbbi pozícióit. Nem állíthatjuk, hogy ekkoriban egyáltalán nem voltak viták, de ezeket a pártok nem állították politikájuk homlokterébe. Mindennek szemléletes következménye, hogy Juhász Endre, Magyarország főtárgyalója nem csak ezt a posztját őrizte meg a 2002-es kormányváltás után, de ráadásul az új kormány miniszterévé is kinevezték 2003-ban. Ha széles körben vitatott, a politikai élet főáramában szereplő kérdés lett volna a csatlakozás 1998 után, akkor ez aligha történhetett volna meg.

A pártok retorikáján magának a közösségnek az átalakulása sem módosított; a magyar rendszerváltás utáni periódusban született meg az EGK-t Európai Unióvá formáló maastrichti és az alapokmányt jelentősen átalakító amszterdami szerződés, 1992-ben, illetve 1997-ben. Ezek a belső változások nem okoztak változást a magyar pártok és kormányok csatlakozási szándékában, stratégiájában, illetve az unión belül elérendő célok kitűzésében sem, így az unió metamorfózisa a magyar közvéleményre sem gyakorolt kimutatható hatást.

Az SZDSZ és az MDF már 1989-ben célként fogalmazta meg a csatlakozást. Az MDF már ekkor sem csupán gazdasági, hanem „politikai értelemben” kívánta megvalósítani az integrációt (Romsics, 2003: 146.). Az Antall-kormány szorosabbra fűzte a viszonyt a közösséggel, de nem a nulláról indult, sok tekintetben a Németh-kormány kapcsolatfelvételét folytatta (amely szintén építhetett a gazdasági együttműködésnek már az 1970-es évektől meglévő alapjaira). Az MSZP 1990-es választási programja evidenciaként szövelt a csatlakozás valamikori bekövetkeztéről², s a Fidesz álláspontja sem volt más. Olyannyira teljes volt az egyetértés, hogy a pártok későbbi választási programjaiban a kötelező „hitet tevő” nyilatkozatokon kívül sosem szerepelt igazán hangsúlyos helyen az Európai Unió. A téma 1994-ben, 1998-ban, de még 2002-ben is alig játszott szerepet a választási kampányban³ – éppen azért, mert nem volt eltérés az álláspontok között. Az uniós csatlakozást vállvetve mutatták be *egyetlen lehetséges útként*.

Csak 2002. Január–februárban volt egy komolyabb összeütközés, amikor Brüsszel nyilvánosságra hozta a mezőgazdasági közvetlen kifizetésekre vonatkozó elképzelését. Eszerint az újonnan csatlakozó országok a már tagsággal rendelkezők agrártámogatási mértékének csak a 25%-ában részesülhetnek⁴. Ekkor az ellenzéki MSZP heves támadást intézett a Fidesz-kormány ellen *azért, mert* érzékeny pontokon támadhatott. A Fidesz vezette kormány önmagáról kialakított képéhez tartozott ugyanis a vidéki és általában a nemzeti érdekek képviselőire való (kizárólagos) képesség az akkori ellenzék pártjaival szemben. Ez az imázs vált támadhatóvá a kifejezetten kedvezőtlen feltételek napvilágra kerülésekor, hiszen az Orbán-kormány valóban nem volt képes hatásosan érvényesíteni a speciális magyar és magyar mezőgazdasági érdekeket. A belpolitika szempontjából semmi jelentősége nem volt annak, hogy a másik kilenc csatlakozó ország is ugyanazt az uniós értesítőt kapta, vagyis, hogy valójában sokkal inkább a tizenötök és a belépő tízek erőviszonyáról, mintsem a magyar kormány diplomáciai erőfeszítésének eredményességéről adtak hírt a brüsszeli feltételek. Az sem számított a belpolitikai vitában – a kormány nem tudott hatásosan érvelni ennek felhasználásával –, hogy magának a támogatási formának a *léte, finanszírozhatósága is vita tárgya* az unión belül, s a szűkkeblű ajánlattételben ennek nem csekély szerepe lehetett. Mindazonáltal az MSZP nem az uniós csatlakozást, még csak nem is az uniót támadta, hanem *belpolitikai* megfontolásból a szerinte rosszul tárgyaló kormányt. A kampány aztán elsodorta ezt az akciót: az éles MSZP–Fidesz ellentét megjelenítése ezen a szakpolitikai terepen nem volt a „kívánt” mértékben lehetséges a konfliktusok kiélezésében érdekelt ellenfelek számára.

Összességében a kezdeti időszakban az unió (1) elérendő, de elvont célként (2), viszonyítási pontként volt jelen a magyar politikai életben. Ez megfelelt az „utolérés”, a mintakövetés évszázados hagyományának és szemléletmódjának. Emellett (3) hivatkozási alap is volt egyes gazdasági, politikai döntések meghozatalánál („ott is úgy van, elvárják, hogy itt is így legyen”), amivel a politikai elit fenntartotta a *kívülről vezéreltség* tudatát, szemben azzal, hogy a magyar demokrácia participatív jellegét, az állampolgárok cselekvőképességének, az ország sorsáért viselt közös felelősségnek a tudatát erősítette volna. Ezzel egyúttal az is elkerülhetővé vált, hogy az egyes döntések alkalmával túlságosan erősen merüljön fel az aktuális kormányzat felelőssége: az uniós elvárásra hivatkozás a negatív társadalmi hatással járó döntéseket a „szebb jövő” felvillantásával legitimálta, s egyben megkímélte a politika szereplőit a döntésük melletti érvelés kényelmetlenségeitől. A pártok számára egy további szempontból is hivatkozási alapot jelentett az unió: európai testvérpártjaikra mutatva bővíthették legitímációs bázisukat, ezzel is igazolva saját létük jogosságát.

A három viszonylat közös eleme az *általánosság, a konkrét hatások felmérésének és bemutatásának hiánya, a távolság a hétköznapi élettől*. Aminek következtében a magyarországi pártok vitáiban, s így a magyar választók döntő többsége előtt sem jelentek meg az unión belüli érdekkülönbségek, amelyek pedig jelentős befolyást gyakorolnak az egyes tagországok pozícióira. Nem jelentek meg a vitákban azok a várható hatások sem, amelyek a magyar társadalom egyes csoportjait különböző módon érinthetik a csatlakozást követően. Több mint egy évtizedig nem fogalmazódtak meg sem csatlakozási, sem a csatlakozás utáni időszakra vonatkozó stratégiák; a stratégiák versenye így nem is válhatott a politikai versengés tényezőjévé.

Megjelent viszont az „egyetlen lehetőség”, az alternatíva hiányának eleme, ami egyrészt a pártok vezetőinek valóban mély és elkötelezett politikai meggyőződésén alapult, ám egyúttal arra is alkalmas volt, hogy az előnyök és hátrányok mérlegelését – nem pusztán a csatlakozást, hanem elsősorban annak részleteit illetően – a folyamat nagyobb része során a háttérbe szorítsák, amivel a hátrányok kompenzálására való felkészülés szükségessége is a látókörön kívülre került.

Az egyetlen úton járás egybehangzó retorikája mellett azonban mindig is létezett a bizalmatlanság a politikai elitben. Egy 1996-os, a parlamenti képviselők körében készült felmérés szerint a különböző oldalon álló honanyag és honatyák egyaránt fontosnak tartották a csatlakozást. Ám úgy vélték, hogy annak ügyét csak a *saját* oldaluk képviseli igazán: az európai integráció támogatását a baloldali képviselők a baloldali, a jobboldaliak a jobboldali ideológia és politika részének tekintették. Minden oldalon léteztek a „kalkulált vélemények”: a politikai ellenfelek úgy számoltak, hogy a túloldalon lévők nyilvánvalóan nem vallhatnak velük azonos nézeteket, s ezt a meggyőződésüket az uniós csatlakozás támogatásáról való vélekedésükre is kiterjesztették. A szembenálló politikai oldalak a másik fél integrációs elkötelezettségét nem tartották hitelesnek, hihetőnek (Simon, 1997: 677–678.). Ez igazolja egyrészt azt, hogy a pártrendszer polarizálásához vezető ellentétek nem az Orbán-kormány sokszor indokolatlanul vehemens politizálásával kezdődtek – mint azt sokan feltételezik a politikai publicisztikában –, hanem sokkal mélyebb okai vannak. Másrészt, amikor 2002-ben az uniós ügyek mégiscsak belpolitikai témává váltak, akkor az indulatok nem véletlenül váltak rögtön nagyon hevessé: a politikai ellenfelek régről meglévő gyanúikat mondtak ki a nyilvánosság előtt.

Optimista és tanácstalan polgárok

E keretek között nincs mód arra, hogy az unióval kapcsolatos valamennyi felmérést áttekintsük, de a következő, meglehető-

sen önkényes összefoglaló is rámutat az állampolgárok unióhoz való viszonyának néhány fontos tényezőjére.

1991–1993 között relatív többségben voltak Magyarországon az Európai Közösségről, illetve unió tevékenységéről pozitívan vélekedők. Kevés volt a „kritikus”, ám a „semleges” álláspont-ra helyezkedők egyharmados, és a véleményt formálni nem tudók egynegyedes aránya nem tekinthető a határozott osztársadalmi véleményformálás jelének (Lengyel–Molnár–Tóth, 1994: 771.). Ebben az időszakban egyébként az akkor kormányzó MDF szavazói viszonyultak a legpozitívabban Európához (uo.: 773.). Ez azért figyelemre méltó, mert 1996-ra a pozitív, negatív és semleges vélemények arányának csekély változása mellett (Lengyel–Tóth–Vinczellér, 1997: 585.) az MDF-esek uniótámogatása kis mértékben mérséklődött, s az akkor kormányzó pártok (MSZP, SZDSZ) támogatói erősödött (Marián, 1997: 566.). A csatlakozást ekkor a polgárok abszolút többsége megszavazta volna, bár a „nem tudó” és semleges választ adók együttes aránya folyamatosan 25% körüli maradt (Ld. pl. Csepeli–Závecz, 1997: 658.).

Egyes társadalmi csoportok már ekkor félelmeiket fogalmazták meg: a „rurális társadalom”, tehát a vidék, a mezőgazdaságból élők között az átlagosnál nagyobb arányban voltak azok, akik tartottak a taggá válás hatásaitól (uo.: 652.). Összességében – Csepeli György és Závecz Tibor szerint – az uniós tudás szint alacsony volt (uo.: 654.). Ennek fényében kell értelmezni a csatlakozással kapcsolatos „mérsékelt optimizmust”, amely ekkor jellemezte a magyar társadalmat (uo.: 658.). Vagyis a pozitív várakozás valószínűleg kevésbé a reális ismereteken, mint inkább a történelmi tapasztalatokon, a nemzeti identitás elemein (Európához tartozás), illetve a magasabb életszínvonal és a biztonság iránti vágyon alapult.

Később, 1999–2002 között a csatlakozás támogatói rendre a társadalom (bő) kétharmadát tették ki, s akkor is látható volt, hogy a kormánypártiak (a koalíció élén ekkor a Fidesz állt) nagyobb arányban támogatják az uniót, mint mások (TÁRKI, 1999, 2000, 2001, 2002).

Néhány következtetés

Mindezek alapján a több következtetésre juthatunk: (1) A magyar állampolgárok unióhoz való viszonyában meghatározó volt az egyéni élethelyzet. Egyszerűen szólva: a rendszerváltás utáni időszak „vesztése” újabb veszteségeket várt egy következő átalakulástól is. A székszis érzése leginkább azokat a társadalmi csoportokat jellemezte, amelyek Magyarország keleti és dél-dunántúli – tehát a legkedvezőtlenebb helyzetben lévő – területein éltek, továbbá akiknek iskolai végzettsége és képzettsége

alacsony szintű volt (Csepeli-Závecz, 1997: 666.). Meghatározó volt tehát a rendszerváltás megítélése és az, hogy annak következtében ki, milyen irányú mobilizációs pályát járt be. (2) Erős volt az unió vonzereje: a gazdag (és szabad, biztonságban élő) országok közösségéhez történő csatlakozás előnye iránti vágy meghatározó fontosságú volt a csatlakozás támogatásának és a „mérsékelt optimista” várakozás motivációi között. (3) A pártok és más szereplők megszólalásai szinte mind *egyetlen út* típusúak voltak. Mindebből egy *lineáris*, mégpedig pozitív tartományban emelkedő csatlakozásfüggvény rajzolódik ki: a belépés egyre közelebb van, az állampolgárok egyre többet tudnak róla, és ezért egyre jobban akarják. Az unió tagság „*célértként*” jelent meg (uo.: 663.), a csatlakozás a szebb jövő színónimája volt az egész „kezdeti” korszakban. (4) Az erre épülő kommunikáció semmiféle választ nem adott a felmerülő kételyekre, kérdésekre. Ez a magyarázat az állampolgárok egy részének tanácstalanságára, amelyek a „nem tudom” válaszokban fejeződött ki: nem csak az információ volt kevés, a tényanyag volt hiányos – majdnem az egész társadalom esetében –, hanem a választók jó egyötöde számára a viszonyulás irányát is nehéz volt eldönteni. Ebben szerepet játszhatott a *részvétel*, mint politikai magatartás és attitűd hazai gyengesége. Kevesen számoltak azal – s a pártok nem is kísérelték meg ezt a képet közvetíteni –, hogy a csatlakozás esetleges negatív következményei az állampolgárok fellépése, érdekeik artikulálása nyomán megváltoztathatók, a mindenkori kormány unió politikájára befolyásolható. A csatlakozás – mint minden más politikai esemény – inkább amolyan fátumnak látszott, s ezt alá is támasztotta az egyetlen út retorikája. Tehát nem annyira a „mit kellene tennünk?”, mint inkább a „mit is tehetnénk?” tanácstalansága jutott kifejezésre. (5) A bizonytalanság és tudáshiány közepette valamelyest eligazíthatott a pártpreferencia. A releváns pártok szavazótábora 1990 óta csatlakozáspárti, de a lelkesedés mértéke változó. Az épp kormánypártiak mindig erősebb támogatók voltak: valamennyi kormány EU-párti volt, így tehát a kormánypárti szavazók számára az EU „saját” témának számított és számít. Ez azt is jelenti, hogy (az amúgy igen változékony) pártpreferencia erősebb (független) változó, mint az unió elkötelezettség *volumene*, továbbá, inkább az utóbbi (mint függő változó) következik az előbbiből. Mindebből arra juthatunk, hogy kínálkozik valamelyes játéktér a pártok számára az unió csatlakozáshoz való viszonyban. A támogatás–ellenzés kontinuumon el lehet indulni az ellenzés *felé*, anélkül, hogy a szavazótábor elhagyná a pártot. Az unió támogatásának *mértékét, erejét módosíthatják* a pártok, illetve a támogató és ellenző érvek bemutatása *arányának* megválasztásában mozgástér nyílik a számukra.

Vagyis: releváns párt csak az lehet, amely támogatja az uniót, de a releváns pártok *közüli* választást már kevéssé befolyásolja

az unió retorikájuk. Ezért ameddig nem veszélyeztetik az unió támogatása melletti elkötelezettségükről kialakult képet – vagyis komolyságukat, komolyan vehetőségüket –, addig lehetőségük van unió politikájuk árnyalatainak változtatására. Elkötelezett szavazóik követni fogják a vélemény- és volumenváltozást. Ennek akkor van értelme, ha ezzel újabb szavazók támogatását képesek begyűjteni, mégpedig azon kisebbségét, akik az unióval kapcsolatosan elutasítók vagy legalábbis szkeptikusak.

A VITA KORA

Három beszéd és egy nyilatkozat

Lehet jól és rosszul is csatlakozni – jelentette ki Orbán Viktor 2002 szeptemberében. Ezzel a volt miniszterelnök – aki akkor a Fidesz-MPP-nek hivatalosan csak egyszerű országgyűlési képviselője, valójában továbbra is első számú vezetője volt – megnyitotta a magyar pártok unióhoz való viszonyának második szakaszát. Orbán Viktor feltételekhez kötötte a belépéshez szükséges alkotmánymódosítások megszavazását. Azt követelte, hogy legyen 2003-ban a kormány által tervezettnél nagyobb a béremelés, hogy gyorsabb legyen a felzárkózás az EU-s bérszínvonalhoz; állítsák vissza az ebben a formában megszüntetett Széchenyi-terv programjait a gazdaság belső erőforrásokból történő fejlesztése érdekében; a Medgyessy-kormány által módosított földtörvény helyett az Orbán-kabinet idején elfogadott jogszabály-módosítások lépjenek újra érvénybe a magyar termőföld védelme érdekében⁵.

Az alkotmánymódosítás meg nem szavazásával való fenyegetés politikai blöff volt: a feltételek nem teljesültek, a Fidesz mégis minden szükséges módosítást megszavazott. Orbán Viktor valójában nem a kormányhoz, hanem saját választóihoz szolt a 2002 szeptemberében elmondott szónoklataiban, amelyek az önkormányzati választásra készülő Fidesz kampányának is részét képezték. Így azt a célt is szolgálniuk kellett, hogy a parlamenti választáson elszenvedett vereség és a Medgyessy-kormány száznapos programja hatására előállt MSZP-főlény közepette a Fideszt mint életképes politikai alternatívát mutassák be. Orbán napirendre akart kerülni ebben a pártja számára nyomasztóan defenzív időszakban, s ehhez egy bombasztikus kijelentést választott eszközül. Az sem mellékes, hogy az „egy tábor egy zászló” ekkortájt meghirdetett elve – ami jobboldali uniópárt létrehozását jelentette, a Fidesz vezetésével – alapján nem csak az MDF nyomás alatt tartása, rendszeres politikai támadása volt folyamatban, hanem a megmaradt MIÉP-es és egyéb Európa-ellenes szavazók megszólítása is. A kijelentés tehát a rövid távú érdekek – a defenzíva megtörése – mellett azt a

középtávú célt is szolgálta, hogy mozgósítani kell a jobboldali tábor valamennyi szavazóját – mégpedig Orbán és a Fidesz vezetése alatt.

2002 decemberére a Fidesz az unióval foglalkozó pártkongresszust hívott össze. Itt elmondott beszédében Orbán Viktor egyértelműen támogatta a csatlakozást. Igaz, a szöveg egy fordulata szerint már akkor „gyanút fogtunk” (a szövegből nem derül ki, hogy a Fidesz, a magyar választók, vagy ki más rejti a többes szám, első személy mögött, kiknek a képviselőiben szólt Orbán Viktor a gyanakvásról) az unió jó szándékát illetően, amikor „láttuk”, hogy csak nehéz és hosszú folyamat során „kerülhetünk” a csatlakozás küszöbére. A belépési feltételek pedig annyira rosszak – állította –, amit sosem gondolt volna senki: itt az agrártámogatások ügyére utalt. Jegyezzük meg: a „gyanakvásnak” Orbán kormányfőként sohasem adott hangot – hacsak nem számítjuk „nevezetes” kijelentését, miszerint „van élet az Európai Unión kívül is”, amit azonban legalábbis szerencsétlen volta ellenére sem lehetett külpolitikaiprioritás-megjelölésnek tekinteni –, még a saját miniszterelnöksége idején közölt agrártámogatási feltételek láttán sem. Politikai érdekei egyenesen azt diktálták, hogy *leginkább akkor* ne legyenek kétségei: az uniós csatlakozás híveként és a társadalom többségének uniós elkötelezettségét ismerve 2002 januárjában a problémák kicsinyítése volt a racionális részéről. 2002 végére, a választási vereség nyomán változott meg, radikalizálódott *általános* politikai stratégiája, aminek folyományaként uniós retorikája is módosult: azon választók nélkülözhetetlensége volt ekkor a választási vereség fő tanulsága a volt kormányfő számára, akik többek között uniós szkepticizmussal vagy ellenző állásponttal voltak jellemezhetőek.

Decemberi beszédében a fentiek mellett kiemelte a nemzeti identitás *megőrzésének* lehetőségét a „nemzetek Európájában”. Felhívta a figyelmet arra, hogy az elfogadás előtt álló 2003-as költségvetés nem szolgálja a *jó* csatlakozás érdekét, nem erősíti az unió belüli rivalizálásba bevonódó Magyarország versenyképességét⁶.

A 2002. decemberi, a csatlakozás végső feltételeiről határozó koppenhágai E-csúcstalálkozó utáni sajtótájékoztatóján Orbán Viktor arról beszélt, hogy a magyar kormány gyengén, erélytelenül és ezért sikertelenül tárgyal, nem küzdött a végsőkig, mint a csehek és a lengyelek, akik így részben kedvezőbb feltételeket értek el.

A tárgyalási eredmények egyik legvitatottabb elemeként Lengyelország elérte, hogy a 2005–2006-ra rendelkezésre álló strukturális alapokból egymilliárd eurót szabad rendelkezésű forrássá csoportosítsanak át – olyan forrássá tehát, amelynek lehívására nem kell külön, az önrész meglétének igazolásával pályázni. Csehország ugyanilyen konstrukcióban százmillió

euró értékű szabad rendelkezésű forráshoz jutott. Magyarország meg sem kísérelte a pénzeknek ezt az „átcímkezését” elérni. Ez annyiból negatívan értékelhető, hogy a strukturális alapokból megszerezhető összeg nem szokta elérni az alaphoz rendelkezésre álló teljes összeget, tehát elképzelhető, hogy a pénz egy része sohasem kerül Magyarországra (Dunay, 2004: 60.). Az esetről is írta Dunay Pál szerint viszont az is elképzelhető, hogy a szabad felhasználású összeget a magyar kormány „választási osztogatásra” használta volna fel a 2006-os parlamenti voksolásra készülve, így „mégsem olyan nagy baj”, hogy az összegek nem férhetők hozzá ezen a módon (uo.). Ez nem tűnik erős ellenérvnek, hiszen ilyen megfontolások alapján a kormányokat távol kellene tartani mindenféle közcélú pénztől. Ugyanakkor téves és hamis volna úgy tekinteni, mintha ezek az összegek „elvesztek” volna Magyarország számára, s a felhasználást illető feltételek rögzítése valóban jár előnyökkel is.

A másik erősen vitatott eleme a koppenhágai megállapodásnak az volt, hogy a csatlakozó országok mezőgazdaságának uniós támogatása nem haladta meg a már említett 2002. januári javaslatban foglalt mértéket. A csatlakozóknak azért is külön erőfeszítéseket kellett tenniük, hogy a *saját* állami költségvetésük terhére bővíthessék majd az ágazatnak szánt forrásokat.

A csúcstalálkozó eredményeit értékelve Orbán Viktor azt tartotta szükségesnek, hogy a szerinte *rossz feltételek* mellett történő csatlakozásra való felkészülés érdekében a kormány a magyar versenyképesség erősítésére támogató intézkedéscsomagot állítson össze és fogadjon el a kis- és nagyvállalkozások, a mezőgazdasági családi gazdaságok, valamint a mezőgazdasági jogi személyek számára⁷.

2003. februári országértékelő beszédében Orbán Viktor a belépés nem méltányos feltételei mellett az unió központosított és ezért a nemzeti szuverenitást *sértő* jellegére vonatkozó „polgári körös véleményeket” idézett, de nem kommentálta ezeket. A kommentár hiánya egyrészt azt a célt szolgálta, hogy a polgári körök mozgalmát, mint tőle és pártjától teljesen független entitást mutassa be, amelynek autonómiáját vonná kétségbe, ha véleményezné álláspontjukat. Másrészt, a polgári körökre hivatkoással elmondott szöveg éppen ellentétes volt a két hónappal korábbi kongresszusi beszéd azon passzusával, miszerint az unió jó lehetőséget biztosít a nemzeti identitás megőrzésére; így nehéz, sőt lehetetlen lett volna a beszédek koherenciázavarának nyílt megjelenése nélkül kommentárt megfogalmazni. Orbán taktikájának célja az volt, hogy az unióhoz való viszony szinte valamennyi árnyalatának híve a számára szimpatikus véleményt hallhassa az ellenzék vezetőjétől. Ez nyilvánvalóan alámasztja a szavazótábor bővítésének korábban említett szándékát, egyben jelzi az expanzió tervezett és preferált irányát is. Ezzel együtt a volt miniszterelnök összességében a csatlakozás

támogatására szólított fel⁸, még ha nem is érvelt mellette. Jelezte: a feladat az unió *belüli* küzdelem lesz a magyar érdekekért és az unió „ízlésünk szerinti” átalakításáért.⁹

A kormánypártok magatartásával a későbbiekben részletesebben foglalkozom. E helyütt csak azt rögzítem, hogy kemény kritikával illették Orbánt, kétségbe vonva az unió iránti elkötelezettségét, fenntartva a hatalomba való visszatérését veszélyként bemutató retorikájukat: minél szélesebb rétegek előtt jeleníthető meg Orbán Viktor olyan politikusként, aki nem híve a csatlakozásnak, annál több választó idegeníthető el tőle, mint a nemzeti konszenzus megbontójától. A Fidesztől való függetlenségét 2000-ben a Békejobb-kezdemenyezéssel, majd az Orbán vezette koalíció leváltásától kezdve ismét bizonyítani igyekvő ellenzéki MDF számára az önállóság *indokává és bemutatása terepévé* váltak az uniós ügyek. Az Orbán-megnyilvánulásoktól való elhatárolódás megszólalási és megkülönböztetési alkalmat biztosított az MDF-nek, amellett, hogy a párt vezetői elvileg is helytelenítették, hogy az uniós csatlakozás a taktikai repertoár részévé váljon.

A beszédek tehát összességében a Fidesznek a válságából való kiútkeresését, megnyerni kívánt szavazói csoportok megszólítását szolgálták, de a nyomukban kitörő vita valójában minden politikai szereplőnek hasznos volt. Az ellentétek demonstrálására épülő politikai logika a háttérbe szorította, hogy eközben a parlamenti pártok közös felvilágosító kampányt, „road-show-t” folytattak a csatlakozás mellett, erős igazolásául a csatlakozás feletti konszenzusnak.

Az Orbán-megszólalások rétegei

A volt miniszterelnök 2002. szeptember–2003. február közötti beszédeiben (1) szóvá tette, hogy Brüsszel rossz, de legalábbis kielégítőnek semmiképpen sem nevezhető csatlakozási feltételeket kínált. (2) Kritizálta a Medgyessy-kormányt, hibájául róva fel, hogy Magyarország nem eléggé felkészült a csatlakozásra, különös tekintettel annak kedvezőtlen kondícióira – vagyis: ha hivatalban maradhatott volna az Orbán-kormány, akkor vagy nem lettek volna ennyire rosszak a körülmények, vagy megtették volna a szükséges lépéseket a megváltoztatásukra. (3) Az Orbán-beszédek némelyikében használt, a moszkovitára utaló „brüsszelita” jelző a kormány vonatkozásában arra utalt, hogy Orbán Viktor szerint a szocialisták vezette kormány *eleve* – értsd: tagjainak pártállami politikai szocializációjából következően – *alkalmatlan* a nemzeti érdekek képviselésére, s főként *emiatt* volt Orbán értékelése szerint hatástalan a Medgyessy-kormány tárgyalási tevékenysége. Ez a felütés a magyarországi polarizált pártrendszer viszonyait jellemzi, amelyben a ver-

sengő felek nem a jobbik, de az *egyetlen* felelősen választható alternatívaként kívánják önmagukat megjeleníteni; a politikai ellenfél *nem másféle* értékekkel rendelkezik, hanem egyáltalán *nem is képes* értékek felmutatására (erről ld. pl.: Lakner, 2002: 121–125.). Ilyen értelemben az unió, mint belpolitikai kérdés nem jelentett innovációt a pártok közötti versengésben, abban az értelemben biztosan nem, hogy megváltoztatta volna a diskurzus témáit vagy stílusát. Ellenkezőleg: az unió mindösszesen egy újabb terepévé vált a belpolitikai vitáknak, s ugyanazok a szabályok váltak érvényessé esetében, mint bármely más belpolitikai téma tárgyalásakor.

Orbán Viktor tehát egyfelől „meghívta” az EU-ellenes szavazókat saját táborába. Megpróbált „téves azonosítást” (Gazsó–Stumpf, 1998: 291.) előidézni, amennyiben olyan ügy révén kísérelt meg kapcsolatot teremteni velük, amely ügyet (a csatlakozás elutasítása, lebegtetése) a Fidesz nem tekintette a magáénak. Másfelől viszont arra törekedett, hogy az EU-csatlakozás mindig kormánypárti témáját elvegye a kormánytól, azáltal, hogy kétségbe vonta kompetenciáját és hitelességét. (Ehhez tartozik az is, amikor a Fidesz európai szervezetek állásfoglalásait felhasználva, sőt azokat kezdeményezve kritizálta a kormány egyes lépéseit. Ezekkel azt kívánja jelezni: Európa számára a Fidesz véleménye *az elfogadható.*) Mérsékelni igyekezett tehát a kabinet támogatottságát azzal, hogy kikezdte egyik vezető témája vonzerejét. Mindez bizonyos mértékig racionális volt a Fidesz részéről, mert nem engedte, hogy egyedül az MSZP–SZDSZ-kormány arassa le a csatlakozás babérjait. Minél kevesebb learatható „babért” kívánt meghagyni a kormánypártoknak annak révén, hogy a választóknak nem egyszerűen a kormány, de *a téma iránti* szimpátiáját kísérelte meg mérsékelni. Ám irracionális is volt ez a törekvés annyiból, hogy a Fidesz maga *nem kívánta* a csatlakozás kútba esését, s több frekvencián közvetített üzeneteivel meglehetősen divergens, konfúzus elvárásokat állított elő támogatói körében, amelyeknek lehetetlen volt egyidejűleg megfelelnie.

Más irányból közelítve: Orbán Viktor jelezte azt a fontos tény, hogy az unió *belüli* lét az érdekküzdelmek mindennaposságát jelenti majd, s az ebben való helytálláshoz szükséges valamilyen stratégia. Ez korábban nem volt téma a magyar pártpolitikában. Ahogy az sem, hogy a magyar társadalom egyes csoportjait eltérően érinti majd a csatlakozás, s hogy ennek befolyásolásában a mindenkori kormány döntő szerepet játszhat – amihez megint csak szükséges valamilyen hosszabb távra szóló, és az állampolgárokkal megismertetett, politikai alternatívaként eléjük tárt elképzelés. Mindezek nyomán indulhat csak meg a stratégiáról szóló vita, s így az unió – az uniós partnerekhez való viszony, az integráció mikéntjéről való vélekedés, az unió átalakulásának módja értelmében¹⁰ – elsőrendű

belpolitikai kérdéssé válhatna. Olyanná, amely *nem illusztrálja, hanem definiálja* a pártok álláspontját és ellentéteit.

Azonban Orbán Viktor mindehhez az unió iránti *gyanakvás* hívószavát társította. Ez önmagában nem értékelhető pozitívan vagy negatívan – legalábbis objektív mércék szerint aligha, legfeljebb kinek-kinek az unióról való vélekedése alapján. A brit euroszeptikusok, a skandináv eurorealisták vagy a francia szuverenisták mindenütt hozzátartoznak a politikai palettához, s nem mindannyian szélsőséges nézetek hívei; ellenben számos problémára hívják fel a figyelmet, elősegítve a megoldást¹¹. Mindehhez azonban hozzáfűzhetjük, hogy az unió belüli kritikuskok helyzete és megszólalásaik következményei nyilván egészen mások, mint egy csatlakozni kívánó és a csatlakozásról szóló népszavazásra készülő ország esetén. A volt miniszterelnök megszólalásai elvileg (ha nem is gyakorlatilag) a belépés megíúsulásának lehetőségét is magukkal hozták. Továbbá, Magyarországon az unióellenesség korábban a szélsőséges csoportok és különösen a MIÉP hitbizománya volt, számos olyan vonással szoros összefüggésben, amelyek a választók széles rétege előtt diszkreditálták ezeket a pártokat. Ezt tudomásul nem venni irracionális viselkedés lett volna Orbán részéről, hiszen így akaratlanul vonta volna magára a „szélsőségesség” vádját. Tudomásul vétele esetén viszont a „gyanakvás”, valamint a „polgári körös vélemények” citálása a támadhatóság *tudatában* felvállalt álláspontot jelzett. Ha Orbán Viktor számolt ezzel, az annak a bizonyítéka, hogy szólni kívánt az ellenzökhöz – még ha maga nem is az –, mert a kormányoldalt *még nagyobb* veszélynek látta, mint az uniós csatlakozás iránti negatív hangulat kelését. Vélhetően nem azért, mert az integrációt másodlagos fontosságú célnak tekintette, hanem épp mert ez már lezárt kérdésnek számított: a belépés *tényleges* megíúsulásának lehetősége értelmében nem volt tehát kockázata Orbán Viktor magatartásnak, tekintettel a csatlakozás nagyarányú támogatottságát jelző közvélemény-kutatási adatokra. Nem lehetséges az ellenpróba, így nyitott a kérdés, hogy Orbán Viktor akkor is ugyanezt a taktikát választotta volna-e, ha az uniós csatlakozást támogatók aránya csak néhány százalékponttal haladta volna meg az ellenzökét 2002 végén, 2003 elején.

Az unióval kapcsolatos álláspont „változása” a megbízhatatlanság, a felelöttség elemét is hozzáírta Orbán Viktor bírálóinak hosszú szitoklistájához: ha kormányföként sosem, ellenzékben viszont annál inkább bírál, akkor ez annak a jele, hogy bármilyen manöverre kész a hatalom visszahódítása érdekében. Ez az értelmezés nagy felületeken jelent meg a médiában a kormánypárt politikusai és értelmiségi támogatói részéről egyaránt, s a volt miniszterelnök böséges munícióval, hiteles érvekkel látta el az így érvelöket. Holott, Orbán Viktor végül is igenre biztatott a népszavazáson – de a vita egyáltalán nem er-

ről szólt. Az unióról szóló pro és kontra érvek alapján nem érthetők meg az álláspontok, csak akkor, ha a pártok közötti viták összefüggésébe helyezve vizsgáljuk őket.

A Medgyessy-kormány magatartása

Az MSZP-SZDSZ-koalíciót Orbán Viktor első megnyilatkozása váratlanul érte. A 2002 májusában hivatalba lépő Medgyessy-kormány az uniós ügyek terén „rutinpolitizálásra” készült, vagyis a konszenzus fenntartására, a kormányzati kompetencia bemutatására. A végeredmény egy közös ünnep lett volna, amit azonban a hivatalban lévő kormány celebrál, növelve általa a népszerűségét. Orbán Viktor váratlan helyzetet teremtett, ám a szocialisták és a szabad demokraták reagálása nem késett sokat. Már csak azért sem, mert csupán a 2002. tavaszi kampányban használt Fidesz-ellenes retorikai fegyvereket kellett újból elővenniük. Ahogyan egyébként Orbán megszólalásai is értelmezhetők a parlamenti választási kampány szövegeinek folytatásaként, különösen, ha a 2002. április 9-i TF-beszéddel kezdődő időszakra gondolunk. A választások óta létrejött, a kormányoldalon mindig *legalábbis* gyanakvással kezelt polgári körök szélsőségessé nyilvánítása és Orbán Viktor populistaként való minősítése sem számított igazán új kommunikációs elemnek. A kormányoldal szándéka az volt, hogy a kétes és veszélyes, immár a csatlakozást *veszélybe sodorni* látszó, ezt megkísérlő ellenzékkel szemben önmagát kínálja egyedüli védelmezőként és *(egyetlen lehetséges)* megoldásként.

A 2002. decemberi koppenhágai tárgyalások után a kormány – ellentétben Orbánnal – a magyar diplomácia sikeréről beszélt. Értelmezése szerint (1) a végsőkig védte a magyar érdekeket és jobb feltételeket ért el, mint azt Orbán Viktor idején, a kormányváltást megelőzően remélni lehetett (2). A közös ünnep ideje jött el (3), aki nem ünnepel, hanem még most is bírál, az ünneprontó és „pitiáner”¹². A kormány tehát egyfelől saját kompetenciáját állította előtérbe, s hogy ezt megtehesse, pozitívan értékelt a tárgyalási eredményeket. Az ellenzék eközben bírálta, megkérdőjelezte a „siker”-értékelést. Eközben a kormány fenntartotta az uniós csatlakozás *lineáris* narratíváját. Az Orbán által nyilvánvaló politikai önérdékből kimondott, de nem általa előidézett kételyekre csak a szakpolitikák szintjén reagált, politikai megnyilatkozásokban egyszer sem – leszámítva az Orbánt a szélsőségesek körébe soroló értékeléseket, amelyek azonban a felvetett konkrét kérdésekről (pl.: a mezőgazdaság helyzete, a kisvállalkozók egzisztenciája) folytatandó politikai vita elutasításával voltak egyenértékűek. A kormány az uniókritikát az ellenzékkel, ezt az ellenzékkel, végső soron a szélsőségességgel azonosította. Nem véve figyelembe azt (sem), hogy

bár 2002 őszén valóban csökkent a fideszes szavazók körében az uniót támogatók aránya, egyértelmű összefüggésben Orbán Viktor nem önzetlen célokat szolgáló „figyelmeztetései” de azután az MSZP-sek körében is visszaesés mutatkozott¹³. A probléma tehát *nem Orbán-specifikus* volt, annyiból semmiképp sem, hogy a volt kormányfő által megfogalmazott kételyek közül néhány találkozott a már amúgy is létező állampolgári vélekedésekkel. Láttuk: a mezőgazdasággal foglalkozók régóta vesztélyt láttak a csatlakozásban. Esetükben Orbán „csak” tudatosan célzott és talált.

A linearitás felfogásából következett, hogy a kormány *nem politikai, hanem felvilágosító* kampányt folytatott a népszavazás előtt. Nem politikailag kívánta befolyásolni a választókat, hanem „informálni”. Úgy vélte, hogy a több tudás a nagyobb támogatottsággal lesz egyenlő. Eközben a Fidesz többfrekvenciájú álláspontjáról kiderült, hogy bár alkalmasnak tűnt egy nagyon széles skálán elhelyezkedő szavazói populáció megszólítására, lehetetlenség a politikai cselekvés nyelvére lefordítani – ti. lehetetlen megmondani, hogy igenlés, ellenzés, vagy a részvétel elutasítása következik-e belőle. (Ez egyben a túlságosan nagy átmérőjű szavazótábor bénító hatásaként is értelmezhető.) Az iránytűként szolgáló pártpreferencia számos szavazó számára ellentmondani látszott az évtizednyi konszenzusnak, ami nehezen értelmezhetővé tette a helyzetet. Arra sem kínálkozott elfogadható magyarázat, hogy hozzávetőlegesen fél év alatt valójában *miért* tűnt el a másfél évtizedes konszenzus a témát illetően. A pártok között nem tartalmi, hanem minősítő vita folyt; éspedig nem a csatlakozás (rég eldőlt) ügyéről, hanem *a pártok egymás közötti viszonyáról*. A népszavazáson feltett kérdés relevanciája mérhetetlenül kicsivé vált: ez mutatkozott meg az alacsony – 45,62%-os – részvételben¹⁴, ami nyitva hagyta a csatlakozás iránt elkötelezettségről, a csalódottság okozójának kilétéről folytatott viták lehetőségét.

A NÉPSZAVAZÁS ÉS A CSATLAKOZÁS KÖZÖTTI IDŐSZAK

Nem csak a népszavazás nyugtalanító tapasztalata, hogy nem értékeknek, témáknak, csoportérdekeknek, de még csak nem is egy vagy több vezető személyiségnek van a legnagyobb befolyása a magyar választók döntéseire, hanem a jól megkomponált *ellenségképnek*. A másik fél iránti bizalmatlanság jogosságát bizonyítani hivatott példákat bőségesen szállítják a pártok a választópolgárok számára, meggyőzésük, mi több, *megtérítésük* céljából. Az Európai Parlament magyar képviselőinek megválasztásáról szóló törvény 2003 végén lezajlott vitájában is a dramatizálás játszotta a főszerepet. A problémamentes ügynek látszó törvény a külföldön tartózkodó magyar állampolgárok sza-

vazásának lebonyolítása miatti egyet nem értés okán politikai harc terepévé vált, s végül egy túlbonyolított, teljesen irracionális megoldást eredményezett e részletet illetően. Arról van szó, hogy a külföldön tartózkodó magyar állampolgárok szavazatának leadásával kapcsolatosan az ellenzék részéről nem nyert elfogadást se az elektronikus szavazás, se a világ számos országban probléma nélkül alkalmazott levélben szavazás módszere¹⁵. A kormány ezután azt javasolta, hogy a diplomáciai testületek tagjaiból alakuljanak meg a választási bizottságok azokban a külföldi „szavazókörokbén”, amelyekben a hagyományos „urnás” módon voksolhatnak a magyar állampolgárok. A diplomaták ilyesfajta szerepvállalása valóban kételyeket ébreszthet, ám az is világos, hogy ez a javaslat már a vita kényszerpályára kerülésének következménye volt. Végül az a megoldás nyert elfogadást, hogy a pártok által delegált személyek jelennek majd meg a nagykövetségeken és konzulátusokon létesített szavazóhelyeken, egy igencsak sajtószerű „politikai turizmus” képviselőiként. Arra is utalnunk kell azonban, hogy a törvény lényege, az nevezetesen, hogy milyen szisztéma szerint menjen végbe a választás, vita nélkül elfogadtatott. Holott, a 2003. CXIII. törvényben rögzített arányos választási rendszer nyilvánvalóan különböző előnyöket és hátrányokat vetít előre az egyes politikai erők számára. Ezek alapján úgy tűnik, mintha a pártok nem tartanak megengedhetőnek, hogy bármely politikai kérdés kapcsán ne generáljanak élénk politikai vitát, s ne demonstrálják ellentéteiket, még akkor is, ha alapvetően egyetértés van közöttük az adott témában.

A kifejezetten ellenséges indulatokkal terhelt magyar politikai életben igazi meglepetést keltett a népszavazás és a csatlakozás közötti időszak másik lényeges vitatémájának feltűnése: Medgyessy Péter miniszterelnök 2004. februári évértékelő, évindító beszédében többek között arra tett javaslatot, hogy a parlamenti pártok közös listán indulva vegyenek részt a 2004. júniusi európai parlamenti választáson¹⁶. Nem célja e tanulmánynak a javaslat mögöttes politikai szándékának és a körülötte kibontakozó vitának a részletes ismertetése. E helyen csak röviden utalok tehát arra, hogy a javaslat későbbi „variánsa” volt, hogy Kovács László szocialista pártelnök szerint a közös lista mellett a pártok *saját listát is* állítanának. A közös lista nyilvánvaló elutasítása láttán pedig a kormányfő a javaslat *szimbolikus* jelentőségét emelte ki, mintegy az „összefogás” jelképévé emelve kezdeményezését. A versengő demokratikus pártrendszerektől *idegen* javaslattal kapcsolatban az Európai Parlament is kifejezte aggodalmát¹⁷. A magyar belpolitikára vonatkozó konklúzió talán abban foglalható össze, hogy a kormány- és az ellenzéki oldal 2004 elején a nyílt konfliktusok helyett – de inkább mellett – a békéltetés- és konszenzusteljesítmenyt is beemelte repertoárjába. Ám emellett, sőt a „teljesítés” bemutatása során

egyáltalán nem szűntek meg a demokratikus politika határait átlépő megnyilatkozásokat tenni, mindösszesen azok PR-ja változott. Abban sem történt elmozdulás a korábbiakhoz képest, hogy az unió továbbra sem önálló, meghatározó erejű, tagolt-ságformáló jelentőséggel bíró témája a belpolitikának, hanem a meglévő ellentétek bemutatására szolgáló felvonulási terepe a szembenálló pártoknak.

A belpolitikai vitákban lényeges szerepet játszó harmadik uniós téma továbbra is a magyar mezőgazdaság állapota volt, illetve az, hogy Magyarország mennyire felkészült arra, hogy az agrárágazat számára igénybe vehető forrásokat lehívja az Európai uniótól. A Medgyessy-kormány igyekezett a nyilvánosság elé tárni, hogy az integráció mezőgazdasági vonatkozású feladatainak teljesítését – amelyek korábban elakadtak vagy meg sem kezdődtek – gyors ütemben pótolja, például az állategészségügyi szabályok vagy a nemzeti vidékfejlesztési koncepció kidolgozása terén¹⁸. Ennél azonban nyilvánvalóan erősebb politikai és médiahatása volt a 2004 elején tartott agrárdemonstrációknak, amikor is a tejtermelő és más gazdálkodók útlezárásokkal adtak nyomatékot a kormánnyal folytatott tárgyalásokon képviselt álláspontjuknak. Külön dolgozatban volna érdemes elemezni, hogy a demonstrációk vajon komolyan befolyásolták-e a pártpreferenciákat vagy a kormány megítélését, tekintve, hogy a kormány, s maga a kormányfő is erős ellenkommunikációt folytatott a kérdésben. Témánkat illetően elfogadhatónak tűnik Dunay megállapítása, miszerint Magyarország a csatlakozáskor valóban nem áll készen arra, hogy a siker reményében pályázzon uniós forrásokra – vagyis: az uniós pénzeknek kisebb része lesz majd lehívható, mint jobb felkészülés esetén lehetséges lenne, vagy lett volna –, s arra sem, hogy alkalmas módon fogadja a pályázatokon elnyert pénzüsségeket. Ez a helyzet az agrárszektorban a legnyilvánvalóbb, bár nem korlátozódik csak arra. Ami a politikai vonatkozásokat illeti, bizvást állítható, hogy „több kormány jól egymásba illeszkedő bűnének” következménye ez a helyzet, ám a politikai felelősségre vonás a leginkább azt a kormányt érheti el, amely a csatlakozás idején hivatalban van, amelynek regnálása alatt manifesztálódnak a jó előre prognosztizálható problémák (Dunay, 2004: 60.).

ZÁRÓ GONDOLATOK

A tanulmány zárásaként azt kell rögzítenünk, hogy az Európai Unióhoz való viszony, valamint a „bentlét” stratégiája nem jelent meg a magyar politikai élet alakulását meghatározó szinten. A csatlakozás feletti konszenzus és a csatlakozás körülményeiről kibontakozó vita jól elválasztható korszakai abban *azonosság*ot mutatnak, hogy bár az unióval kapcsolatos álláspont

komoly – ha nem is kizárólagos – szerepet játszik a releváns és más pártok közötti határok kijelölésében, de előbbiek körében már nem határozza meg a pozíciókat az uniós stratégia léte vagy milyensége. Az Európai Unió témája a legjobb esetben is csak „cseperedő” szakpolitikai témának számít, amelynek jelentőségét 2002–2004-ben az aktualitása adta. Az is nyilvánvaló, hogy egyelőre meghatározó, és erre a területre is érvényes a magyar politikai élet azon sajátossága, hogy az értékrendszerek különbségei mentén kialakuló törésvonalak erősebben hatnak a politikai konfliktusok létrejöttére, mint a gazdasági vagy a társadalmi státusokhoz kapcsolódó tényezők (G. Márkus, 1998: 374–377.).

Az unióval kapcsolatos politikai viták tehát a leginkább eszközül, transzparensként használatosak a magyarországi pártpolitika számára. Nem vitathatjuk az instrumentalizmus e fajtájának legitimitását, de megjegyezhető: az unió ideális eszköz volna arra, hogy a politikai erők országstratégiai elképzeléseinek kialakulását előre lendítse, s ezek épp a téma aktualitása miatt jelentős érdeklődésre tarthatnának számot a választópolgárok körében. Az azonban kérdéses, fűződnek-e erős politikai érdekek ahhoz, hogy a magyar politikai élet tematikája átalakuljon, megváltozzon, s hogy ez éppen ezen a módon történjék meg.

JEGYZETEK

¹ A tanulmányban azokat a pártokat tekintem „relevánsnak”, amelyek 1990 óta bármikor is kormányozni voltak képesek, és a csatlakozási tárgyalások lezárása, valamint a csatlakozás pillanatában az Országgyűlés tagjai voltak. A megkülönböztetést egyfelől az indokolja, hogy az unióellenes szervezetek ereje, ami a választói támogatottságot illeti, szinte össze sem mérhető a támogató politikai erőkével. Másfelől, a belpolitikai viták döntő része a 2002 májusában kezdődő kormányzati ciklus idejére esett, így azok a pártok, amelyek ekkor nem rendelkeztek parlamenti mandátumokkal csak igen kevésbé voltak képesek álláspontjuk hatásos megjelenítésére. Mindezek után tehát a tanulmányban az MSZP, a Fidesz, az MDF és az SZDSZ álláspontját veszem majd figyelembe, de ezen belül is döntően a jelenlegi két legnagyobb párt, az MSZP és a Fidesz vitájára koncentrálok.

² Lásd: Kit válasszak, kire szavazzak?, 1990: 79.

³ Ezt igazolják a szavazói motivációkról készített felmérések is, amelyeknek jelentős része még csak kiemelni sem tartotta fontosnak ezt a kérdést.

⁴ Lásd például: Újra keresztüzben az EU agrártámogatása a parlamentben. *Magyar Hírlap*, 2002. február 4.

⁵ *Jól és rosszul is csatlakozhatunk az unióhoz*. Orbán Viktor beszéde Bicskén. 2002. szeptember 11. www.orbanviktor.hu

⁶ *Európa a jövőnk, Magyarország a hazánk*. Orbán Viktor beszéde a Fidesz-Magyar Polgári Párt XVI. kongresszusán. www.orbanviktor.hu.

⁷ Gyenge, erélytelen és sikertelen tárgyalási teljesítmény. 2002. december 14. www.orbanviktor.hu.

⁸ „A belépés mellett szóló érvek valamivel többet nyomnak a latban” – szöveg a beszéd legtöbbet idézett mondata. Orbán ellenfelei szerint a *valamivel* kife-

jezés használata a nem egyértelmű elköteleződést jelezte, támogatói szerint viszont a valós problémákkal való kalkulálást. Nem célom állást foglalni e vitában, de valószínű, hogy esetleges egyéb megfontolások mellett ez a formula a szavazatszám-növelés és a szavazatmegtartás egyidejű célját volt hivatva szolgálni.

- ⁹ Orbán Viktor évértékelése. 2003. február 6. www.orbanviktor.hu.
- ¹⁰ Bár, hozzátehetjük, az unió átalakulásának legfontosabb dokumentuma, az uniós alkotmány iránt a tizenötök tagállamaiban sem mutatnak komolyabb érdeklődést az állampolgárok.
- ¹¹ Ld. pl.: Les Eurosceptiques. *The Economist*, 2003. november 1.
- ¹² Az utóbbi jelzõt Kuncze Gábor SZDSZ-elnök használta.
- ¹³ A közvélemény az EU-csatlakozásról. http://www.median.hu/kutatasok/eu_szavazas.htm.
- ¹⁴ http://www.valasztas.hu/nepszav03/outroot/hu/10_0.html.
- ¹⁵ Emlékezetes lehet az 1999-es ausztriai választás példája, amikor a néhány ezres szavazatkülönbség miatt meghatározó volt a levélben szavazók preferenciája. Döntõ fontosságuk ellenére egyik politikai erõ sem vitatta hitelességüket.
- ¹⁶ Beszéd a köztársaságról. 2004. február 16. <http://www.medgyessy.hu/archivum.php?hir=852>.
- ¹⁷ Ld.: *Comprehensive monitoring report on the candidate countries*. Strasbourg, 2004. március 11. A Magyarországra vonatkozó 9 pont közül az utolsó (a dokumentumban a 103.) foglalkozik ezzel a kérdéssel. http://www3.europarl.eu.int/omk/omnsapir.so/pv?PRG=DOCPV&APP=PV2&LANGUE=EN&SDOCTA=12&TXTLST=1&POS=1&Type_Doc=RESOL&TPV=PROV&DATE=110304&PrgPrev=TYPEF@A5|PRG@QUERY|APP@PV2|FILE@BIBLIO04|NUMERO@111|YEAR@04|PLAGE@1&TYPEF=A5&NUMB=1&DATEF=040311.
- ¹⁸ Ld. pl.: Az EU kifogásainak egy részét már orvosolta az agrártárca. 2003. december 2. <http://www.fn.hu/cikk.php?id=3&cid=71151>.

IRODALOM

- Csepeli György–Závecz Tibor, 1997: Várakozások, remények, félelmek: az Európai Unió képe a magyar közvéleményben. In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1997*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 650–668. o.
- Dunay Pál, 2004: Az átmenet magyar külpolitikája. *Mozgó Világ*, 2.
- Gazsó Ferenc–Stumpf István, 1998: Választók és pártok a demokratikus átmenetben. In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország évtizedkönyve*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 285–301. o.
- G. Márkus György, 1998: Törésvonal-szerkezet és pártrendszer. In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország évtizedkönyve*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 372–384. o.
- Kit válasszak, kire szavazzak? Választási tájékoztató. Az 1990. évi magyarországi sajtókampányban részt vett pártok rövidített programjának gyűjteménye*. Budapest, 1990: Pack-Art Nyomdai Kiadó Kft.
- Lakner Zoltán, 2002: Határok nélkül. MSZP-kampány egy kettéhasadt országban. In: Sükösd Mihály–Vásárhelyi Mária: *Hol a határ? Kampánystratégiák és kampányetika, 2002*. Budapest: Élet és Irodalom Kiadó. 109–125. o.
- Lengyel Emöke–Molnár Zoltán–Tóth Antal, 1994: Magyar lakossági vélemények gazdaságról, politikáról és az európai együttműködésről (1991–1993). In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország politi-*

- kai évkönyve 1994*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 757–773. o.
- Lengyel Emöke–Tóth Antal–Vinczellér Erika, 1997: Magyar és közép-kelet-európai lakossági vélemények gazdaságról, politikáról és az európai együttműködésről 1996-ban. In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1997*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 568–594. o.
- Marián Béla, 1997: A politikai közvélemény a Szokai–Tocsik-ügy évében. In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1997*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 532–567. o.
- Romsics Ignác, 2003: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest: Rubicon.
- Simon János, 1997: Kifelé integráció, befelé dezintegrációs? A politikai elitcsoportok viszonya az európai integrációhoz és egymáshoz. In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1997*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 669–684. o.
- TÁRKI, 1999: Az európai uniós csatlakozás lakossági megítélése. Kelet-közép-európai összehasonlítás. 1999. május. <http://www.tarki.hu/integracio/ceorg/index.html>.
- 2000: Az európai uniós csatlakozás lakossági megítélése. Kelet-közép-európai összehasonlítás. 2000. május. <http://www.tarki.hu/integracio/ceorg/index.html>.
- 2001: Az európai uniós csatlakozás lakossági megítélése. Kelet-közép-európai összehasonlítás. 2001. március. <http://www.tarki.hu/integracio/ceorg/index.html>.
- 2002: Az Európai Unióhoz való csatlakozás támogatottsága Kelet-Közép-Európában. 2002. május. <http://www.tarki.hu/integracio/ceorg/index.html>.